

Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadeleye Adanmış Kısa Bir Ömür: Hüdavendigar Vilayeti Seyyar Frengi Tabibi Nuri Ömer Efendi

A Short Life Dedicated to Fighting Syphilis in the Ottoman State: Nuri Ömer Efendi, Traveling Syphilis Physician of Hüdavendigar Province

Mehmet GÜNEŞ*

Öz

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kastamonu vilayeti başta olmak üzere Orta Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Balkanlar'da salgın hastalık olarak görülmeye başlayan frengi, yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti için önemli bir sorun haline almış, alınan tedbirlere rağmen XX. yüzyılda da etkisini devam ettirmiştir. Hastalığın yeniden artışa geçtiği 93 Harbi'nden itibaren muhtelif tarihlerde yayınlanan talimatnameler ve nizamnameler ile hastalığın önüne geçebilmek adına pek çok tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu düzenlemeler çerçevesinde alınan tedbirlerden birisi hastane olmayan yerler veya uzakta olup da hastaneye gidemeyecek durumda olanlar için seyyar sıhhiye heyetlerinin oluşturulmasıdır. Bir seyyar sıhhiye müfettişine bağlı olarak sancaklara göre taksim edilmiş sıhhiye kollarından ve seyyar tabipten oluşan heyetin, sahada en faal personelini seyyar tabipler teşkil etmekteydi. Bunların en temel vazifesi, görevlendirildikleri bölgelerde köy köy, kasaba kasaba dolaşıp hastalığın seyrini takip ederek, hastaları tespit ve devlet tarafından verilen ilaçlarla tedavi etmektir.

XX. yüzyıl başlarında frengi ile mücadelede, ülkenin çeşitli bölgelerinde hizmet etmiş olan seyyar tabiplerden birisi de Nuri Ömer Efendi'dir. Bu çalışmada XX. yüzyıl başlarında frengi ile mücadele kapsamında İnegöl kazası Domaniç nahiyesi merkez olmak üzere Hüdavendigar Vilayeti seyyar frengi tabipliğine getirilen Nuri Ömer Efendi'nin faaliyetleri ve onun nezdinde seyyar tabiplik mesleği ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel kaynağını Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut muhtelif tasniflerdeki belgeler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Frengi, Nuri Ömer Efendi, Seyyar Tabip, İnegöl, Domaniç.

Abstract

Syphilis which started to be seen as an epidemic especially in Kastamonu province and in Central Black Sea Region, Central Anatolia, Eastern Anatolia and the Balkans beginning from the second half of the 19th century became an important problem for the Ottoman State from the end of the century and maintained its influence also in the 20th century despite the precautions taken. For preventing the disease, numerous precautions were tried to be taken with instructions and regulations published in different dates since the 93 War when the disease started to increase again. One of the precautions taken within the scope of these regulations was the establishment of traveling medical committees for the places where there was no hospital and for the ones who were far away and could not go to a hospital. In the field, the traveling physicians were the most active staff of the committee consisting of medical departments and traveling physicians that were divided as affiliated to an traveling medical inspector and according to the sanjaks. Their major duty was to detect patients and to treat them with the medicine provided by the state by visiting the villages and towns where there was no hospital and following the course of the disease.

Makale Geliş Tarihi: 01.04.2021. Makale Kabul Tarihi: 19.11.2021.

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: mgunes@aku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7611-0968.

gazi

Akademik
Bakış

49

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

It was Nuri Ömer Efendi who was one of the traveling physicians operating in various regions of the country in the fight against syphilis in the early 20th century. In this study, it was aimed to provide information related to travel medicine profession with the activities of Nuri Ömer Efendi appointed to the duty of traveling physician of syphilis in Hüdavendigâr Province and demonstrating this as the example in the scope of fighting against syphilis in the early 20th century as district of Domaniç in İnegöl being its centre. The major sources of the study were documents in various classifications in the Ottoman Archives of the Prime Ministry.

Key Words: Syphilis, Nuri Ömer Efendi, Traveling Physician, İnegöl, Domaniç.

Giriş

XV. yüzyılın sonlarında İspanya'dan Osmanlı coğrafyasına gelen Yahudiler vasıtasıyla önce Fas'a daha sonra da deniz yolu ile Anadolu'ya yayıldığı tahmin edilen frengi¹, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin uzun süre mücadele etmek zorunda kaldığı salgın hastalıklardan birisi olmuştur.

Frenginin Osmanlı toplumunda idarenin dikkatini çekecek bir biçimde görülmesi XIX. yüzyılın ikinci yarısına rastlamakla birlikte bu yüzyılın başlarında da hastalığın varlığı bilinmektedir². Hastalık, 1806-1812, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşlarından sonra işgal edilen bölgelerde başlamış, daha sonra yine iki ülke arasında cereyan eden 1854 Kırım ve 1877-78 savaşlarından sonra daha da artarak salgın haline dönüşmüştür³.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta Kastamonu vilayeti olmak üzere Orta Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Balkanlarda salgın olarak görülmeye başlamış olan hastalık, yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti için önemli bir sorun haline almış, alınan tedbirlere rağmen XX. yüzyılda da etkinliğini devam ettirmiştir⁴. Osmanlı yönetimi tarafından diğer hastalıklarla olduğu gibi frengiyle de ciddi şekilde mücadele edilmeye çalışılmış olmakla birlikte imparatorluk sonrasında genç Cumhuriyet'e kötü bir miras olarak intikal etmesinin önüne geçilememiştir⁵.

Belgelerde, Avrupa menşeli bir hastalık olarak bilindiği için "illet-i efrenciye", "dâü'l-efrenc", "frengi illeti"; Osmanlı ırkını inkıza uğratacak nitelikte korkutucu bir hastalık olması münasebetiyle "illet-i müdhîşe" gibi isimlerle tanımlanan hastalık⁶, genellikle cinsel yolla bulaşan, zührevi bir hastalık özelliği taşımakla birlikte ortak kullanılan eşyalar vasıtasıyla da yayılma özelliği taşımakta idi⁷. İlk bakışta cinsel yolla bulaşan bir hastalık olarak algılanan bu hastalığın

- 1 Şennur Şenel, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII/1, Mart 2015, s. 259.
- 2 Murat Arpacı, "Hastalık, Ulus ve Felaket: Türkiye'de Frengi İle Mücadele (1920-1950)", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 130, 2014, s. 63.
- 3 Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1329.
- 4 İnci Hot, "Ülkemizde Frengi Hastalığı İle Mücadele", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi Dergisi*, XII/1, 2004, s. 36-37.
- 5 Zeynel Özlü-Mustafa Murat Çay, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklarla Mücadele ve Frengi Hastalığı", *Koronavirüs Pandemisi ve Geçmişten Günümüze Salgın Hastalıklar*, (Ed. Mehmet Ali Yıldırım), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yay., Kilis 2020, s. 170.
- 6 Hatice Güzel Mumyılmaz, "İlet-i Müthîşe: 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'de Frengi İle Mücadele", *Akademik Hassasiyetler*, VII/13, 2020, s. 142.
- 7 Fatma Bulut, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras: Frengi", *Tarih Okulu*, Sayı: 3, İlkbahar 2009, s. 112.

Giriş

yayılmasında, İmparatorluğun dağılma sürecine girdikten sonra yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılarla birlikte toplumsal ve ahlaki yıkımlara bağlayan anlayışa rağmen⁸, İmparatorluk coğrafyasının taşrasını da kapsayacak büyüklükte yaygınlık kazanması dikkate alındığında ülkede ortak kullanılan eşyalarla kısa sürede yayılabilen ve “masum frengi” olarak isimlendirilen şeklinin etkili olduğu anlaşılmaktadır⁹.

Osmanlı coğrafyasını en çok etkilediği dönem olan II. Abdülhamit döneminde nüfus azalmasının önemli bir nedeni olan frengi, ordunun ve dolayısıyla devletin gücüne bir tehdit olarak algılanmıştır. Aynı zamanda ortaya çıkan kalıtsal frengi sonucu ölü doğumlara, çocuk ölümlerine de sebep olduğundan nüfusun geleceği açısından da ciddi bir risk olarak değerlendirilmiştir. Bu sebepten bu dönemde, frengi ile mücadelede her bireyin ülkesi ve devleti için birer “sermaye” olduğu ve kişilerin sağlıklarını korumalarının kendileri ve ayrılmaz parçası oldukları devlet için bir görev olduğu anlayışı etkili olmuştur¹⁰.

Bu anlayış çerçevesinde devlet tarafından, frengi ile mücadele amacıyla çeşitli tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu tedbirlerden ilki, Kırım savaşı sonrasında fuhşun ve frengi hastalarının artışı geçtiği İstanbul'da genelevler açılmasıdır¹¹. Böylece frengi başta olmak üzere giderek yaygınlaşan zührevi hastalıklar bu resmi genelevler vasıtasıyla denetlenenmeye çalışılmıştır¹². Ancak İstanbul'da zührevi hastalıkların yayılmasında büyük etkisi olan bu genelevlere kapitülasyonlar nedeniyle hükümet ve belediye müdahil olamamış, yabancı kadınların hürriyetleri kısıtlanır düşüncesiyle gerçek anlamda hastalıkla mücadele yapılamamıştır. 1869-1870 yıllarında Beyoğlu'ndaki Altıncı Daire-i Belediyesi'nde fuhşla mücadele kapsamında bir sağlık komisyonu kurularak başına Doktor Serçiçen Efendi getirilmiştir¹³.

Frengi ile mücadelede en somut adım 1878 yılında, Doktor Michael ile Muallim Doktor Agop Handanyan'ın genelevlerde çalışan kadınların sağlık denetimlerine dair hazırladıkları bir rapor ile atılmıştır. Frenginin insan sağlığı üzerindeki önemli etkileri olduğunu, Beyoğlu ve Galata'da bulunan genelevlerin devamlı surette teftiş edilmesi gerektiğini belirten bu rapor üzerine 6 Şubat 1879'da “Emrâz-ı Zühreviye Nizâmnamesi” hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre frengi ile mücadele kapsamında genelevlerdeki kadınların muayene edilmesi ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek için memur ve belediye çavuşu görevlendirilmiştir¹⁴.

1879 Nizamnamesi üzerine frengi tedavisi amacıyla ilk hastane olan Altıncı Daire-i Belediye İnas Hastahanesi açılmış, hastane bünyesinde frengi ile

8 Mehmet Temel, “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele”, *Türkler*, C. 14, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yay. Ankara 2014, s. 169.

9 M. İnanç Özekmekçi, “Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamit Döneminde Frengi İle Mücadele”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, 2012/1, s. 88.

10 Özekmekçi, a.g.m., s. 90-91.

11 İnci Hot, “Sıhhiye Mecmuası'na Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996)”, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 76, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

12 Zafer Toprak, “İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, VII/39, Mart 1987, s. 39.

13 Hot, a.g.t., s. 76.

14 Hot, ag.t., s. 76; Yıldırım, a.g.m., s. 1329.

gazi

Akademik
Bakış

51

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

mücadele için bir de komisyon oluşturulmuştur¹⁵. Daha sonra yayınlanan başka nizamname ve talimatlarla hastalığa karşı tedbirler alınmaya devam etmiştir¹⁶.

Bu tedbirlerin etkili bir şekilde uygulanabilmesi ve hastalıkla mücadelenin sistematik bir hale getirilmesi Türkiye’de frengi ve cüzzamla mücadelenin öncüsü olarak kabul edilen Alman doktor, Ernst Von During’in göreve getirilmesiyle başlamıştır. 1889-1902 yılları arasında Osmanlı Devleti’nde görev yapmış olan During Paşa sayesinde sancaklarla birlikte kazalarda da frengi hastanelerinin tesisi ve mevcut hastanelerin ıslahı gerçekleştirilmiş, hastane olmayan yerlere de seyyar sıhhiye heyetleri vasıtasıyla muayene ve tedavi hizmeti ulaştırılmaya çalışılmıştır¹⁷.

93 Harbi’nden itibaren çeşitli tarihlerde yayınlanan talimatname ve nizamnameler ile görev ve sorumlulukları belirlenen, bir seyyar sıhhiye müfettişine bağlı olarak sancaklara göre taksim edilmiş sıhhiye kollarından ve seyyar tabipten oluşan seyyar sıhhiye heyetleri, frengi ile mücadelede son derecede önemli bir rol oynamışlardır. Bilhassa, heyetin belkemiğini oluşturan seyyar tabipler, hastaların bizzat ayağına giderek, ücretsiz ilaç vermek ve tedavi etmek suretiyle pek çok bölgede hastalığın daha fazla yayılmamasına önemli katkı sağlamışlardır.

XX. yüzyıl başlarında frengi ile mücadelede hizmet etmiş olan seyyar tabiplerden birisi de, frenginin en yaygın olduğu Kastamonu vilayeti dahilinde 13 yıl kadar görev yaptıktan sonra kazandığı bilgi ve tecrübelerine istinaden Hüdavendigar vilayeti seyyar frengi tabipliğine getirilen Nuri Ömer Efendi’dir.

Nuri Ömer Efendi’nin Hüdavendigar Vilayeti’ne Görevlendirilmeden Önceki Faaliyetleri

Nuri Ömer Efendi, 1861 yılında Kastamonu vilayetinin Taşköprü kasabasında doğmuştur. Babası Halil Ağazade Ömer Ağa’dır. İstanbul’da Müderris Arapsunlu Hacı Emin Efendi’den Arapça öğrenmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’de tıp eğitimi alarak 20 Mart 1890 tarihinde 319 numaralı diploma ile mezun olmuştur. 17 Ağustos 1890’da Dersaadet ve bilad-i selasede görev yapmak üzere 950 kuruş ücretle İkinci Daire-i Belediye Tabipliğine tayin edilmiştir. 29 Eylül 1890 tarihinde 600 kuruş maaşla Safranbolu kazası belediye tabipliğine tahvil edilip; 13 Ekim 1890 tarihinde görevine fiilen başlamıştır. 6 Şubat 1894 tarihinde Safranbolu’daki görevinden ayrılan Nuri Ömer Efendi, önce Taşköprü kazası belediye tabipliğine daha sonra da Çankırı sancağı Gureba Hastanesi tabipliğine nakledilmiştir. Ayrıca bu görevine ilaveten kendisine Çankırı sancağı belediye tabipliği de verilmiştir¹⁸.

Safranbolu belediye tabipliği sırasında Nuri Ömer Efendi’nin İstanbul’la irtibat halinde bulunduğu; hatta bu sıralarda bir imtihan münasebetiyle

- 15 Mehmet Karayaman, *20. Yüzyılın İlk Yarsında İzmir’de Sağlık*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmir 2008, s. 177.
- 16 Osmanlı Devleti’nde frengi ile mücadele kapsamında çıkarılan nizamnamelerle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz., Necati Çavdar-Erol Karıcı, “XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, XI/2, Kış 2016, s. 157-175.
- 17 Şenel, a.g.m., s. 262-263.
- 18 BOA, DH.SAİD.d. D:177, G:55, 16 Kanunusani 1326 (29 Ocak 1911).

İstanbul'a gidecek olduğu anlaşılmaktadır¹⁹. Muhtemelen bu irtibatın bir neticesi olarak 13 Haziran 1893'te, 29. alayın 2. taburu tabibi kolağası sıfatıyla, askeri tahsisatına ve maaşına zam yapılmak suretiyle Dersaadet ve Vilayât-ı Şahane Hıfzıssıhha-i Umumiye Sermüfettişi Serkimyager Bonkofski Paşa'nın başkanlığındaki komisyonda komisyon azası olarak göreve başlamıştır²⁰. Bu meyanda Sermüfettiş Muavini Tabip Kolağası Hasan Tevfik Efendi ile beraber mütemadiyen Galata, Üsküdar ve Eyüp dahil olmak üzere İstanbul'un pek çok yerinde dolaşmak suretiyle frengi ile mücadele kapsamında teftiş görevini üstlenmiştir²¹. Hal tercümesinden anlaşıldığı kadarıyla bu sıralarda Çankırı sancağı belediye tabipliği de devam etmektedir. Ancak buradaki memuriyeti süresince müşahade edilen kötü halinden ve bilhassa mutasarrıfın ve burada görevli bazı devlet memurları ile arasının iyi olmamasından dolayı 6 Ekim 1898 tarihinde azl edilerek bu defa 28 Ocak 1899 tarihinde 1000 kuruş maaşla Bolu Sancağı belediye tabipliğine tayin edilmiştir. 10 Temmuz 1901 tarihine kadar buradaki görevini sürdüren Nuri Ömer Efendi²², daha sonra ailesi ile beraber İstanbul'a gelmiş²³, İzmid sancağının pek çok köylerine; bilhassa Çerkez köylerine sirayet eden frengi hastalığının yayılmasını engellemek, hastaların tedavisi hakkında gerekli tedbirleri almak ve buranın genel sağlık durumunu teftiş etmek için sıhhiye müfettişi olarak görev yapmıştır²⁴.

Nuri Ömer Efendi, 26 Ekim 1901 tarihinde 1500 kuruş maaş ve 500 kuruş ilaç bedeli tahsisatıyla Bahçe kazasında zuhur eden frengi hastalığının tedavisi amacıyla Adana vilayeti seyyar frengi tabipliğine tayin edilmiştir²⁵. Ancak her nedense kendisine yapılan birçok tebliğata rağmen buradaki görevine gitmemiştir²⁶. Nihayet 12 Aralık 1901 tarihli buyruldu ile tebliğ olunan irade-i seniyye gereğince aylık 1000 kuruş maaş ve 1000 kuruş da ilaç bedeli tahsis edilmek suretiyle Hüdavendigâr vilayeti seyyar frengi tabibi olarak İnegöl kazası Domaniç nahiyesine görevlendirilmiştir²⁷.

İnegöl ve Domaniç'te Frengi Hastalığının Ortaya Çıkması ve Nuri Ömer Efendi'nin Bölgedeki Faaliyetleri

İnegöl kazasına bağlı Domaniç nahiyesinin bazı köylerinde frengi hastalığının zuhur ettiğinin bildirilmesi üzerine hastalığın yayılma derecesi hakkında etraflıca incelemede bulunmak için 25 Mart 1901 tarihli emirname ile Vilayet Sıhhiye Müfettişi Şerafeddin Efendi görevlendirilerek derhal bölgeye gönderilmiştir. Şerafeddin Efendi, İnegöl kazası kaymakamı Mir'at Bey ile belediye tabibi Andon Apakyan Efendi ile beraber İnegöl'den Domaniç nahiyesine giderek 14 gün zar-

- 19 BOA, DH.MKT, D:2042, G:114, 30 Kanunusani 1308 (11 Şubat 1893).
- 20 BOA, DH.MKT, D:86, G:30, 3 Temmuz 1309 (15 Temmuz 1893); BOA, DH.MKT, D:243, G:57, lef:1-5, 7 Mayıs 1310 (19 Mayıs 1894).
- 21 BOA, DH.MKT, D:75, G:43, lef:2, 8 Haziran 1309 (20 Haziran 1893); BOA, BEO, D:233, G:17404, 24 Haziran 1309 (6 Temmuz 1893); BOA, BEO, D:220, G:16460, 1 Haziran 1309 (13 Haziran 1893).
- 22 BOA, DH. SAİDd, D:177, G:55, 16 Kanunusani 1326 (29 Ocak 1911).
- 23 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:37, 5 Şubat 1323 (18 Şubat 1908).
- 24 BOA, Y.PRK.SGE, D:9, G:49, 23 Teşrinievvel 1317 (5 Kasım 1901).
- 25 BOA, DH.MKT, D:549, G:54, 14 Temmuz 1318 (27 Temmuz 1902).
- 26 BOA, DH.MKT, D:2592, G:77, 11 Şubat 1317 (24 Şubat 1902); BOA, DH.MKT, D:2598, G:104, 27 Şubat 1317 (12 Mart 1902); BOA, DH.MKT, D:2568, G:82, 1 Kanunuevvel 1317 (14 Aralık 1901); BOA, DH.MKT, D:2563, G:75, 18 Teşrinisani 1317 (1 Aralık 1901).
- 27 BOA, BEO, D:1848, G:138547, 29 Nisan 1318 (12 Mayıs 1902); BOA, DH.MKT, D:477, G:17, lef:7, 29 Nisan 1318 (12 Mayıs 1902).

Görüş

Akademik
Bakış

53

Cilt 15
Sayı 29
Kiş 2021

fında nahiye dahilindeki 15 köyü dolaşıp her köy halkından erkek, kadın çoluk çocuk hepsini tek tek muayeneden geçirmiştir. Muayene sonucunda 15 köyde mevcut 844 hanede toplam 1940 erkekten 185'inde, 2015 kadından 154'ünde 2. ve 3. derecede frengi hastalığı tespit etmiştir. Şerafeddin Efendi, bu arada hastalığın ortaya çıkış sebeplerine dair araştırmalarda da bulunmuştur. Köylülerden tevatüren elde edilen bilgiye göre, hastalık ilk olarak 8-10 sene önce Domaniç nahiyesi civarında bulunan Çakıl (?) köyünde fuhuş yapan bir kadın vasıtasıyla ortaya çıkmış, bu kadınla ilişkiye giren delikanlılar ve kurasını tamamlayan askerler vasıtasıyla da kısa sürede civar köylere sirayet ettiği anlaşılmıştır. Yine yapılan inceleme esnasında hastalığın halk arasında külleme tabir olunan bir tütsüleme usulü ile tedavi edilmeye çalışıldığı ancak bunun hiçbir faydası olmadığı ifade edilmiştir. Hastalığın günden güne yayılmasında bölge ahalisinin pislik ve murdarlığının ve evlilikten uzak kalınmasının etkili olduğu belirtilmiştir. Bu incelemeler sonucunda hazırlanan rapora göre, Domaniç nahiyesi dahilinde bölge halkının % 8.5'inde frengi hastalığı tespit edilmiş olup, Ertuğrul mutasarrıflığı ile İnegöl kaymakamlığının arzusu üzerine Domaniç nahiyesi dahilinde bir frengi hastanesinin yapılması ve açılması düşünülmeye rağmen aslında cahil halkın hastaneye rağbet etmeyecekleri için bunun devlete fuzuli bir masraf olacağı ifade edilmiştir. Bunun yerine frengili hastaların tedavisi için mütehasıs bir seyyar tabibin görevlendirilmesi ve ihtiyaç duyulan ilaçların devlet tarafından ücretsiz karşılanmasının daha etkili olacağı belirtilmiştir. Şerafeddin Efendi hazırladığı raporla beraber nahyedeki frengili hastaların yaşlarını ve isimlerini ihtiva eden ayrıntılı bir istatistik cetveli ile dolaştığı 15 köyün birbirlerine göre mesafelerini gösteren bir de köy haritası hazırlayarak, Hüdavendigâr vilayeti valiliğine arz etmiştir²⁸.

Şerafeddin Efendi'nin bu ayrıntılı raporu gereğince aylık 1000 kuruş maaş, 1000 kuruş ilaç bedeli ve ayrıca harcırahi karşılanmak üzere mütehasıs ve seyyar bir tabibin bir an evvel bölgeye gönderilmesi gerekliliği Asakir-i Şahane Nazırı tarafından Dahiliye Nezaretine beyan edilmiştir²⁹. Bunun üzerine, 29 Teşrinisani 1317 (12 Aralık 1901) tarihli bir buyruldu ile tebliğ olunan irade-i seniyye gereğince, 13 sene gibi uzun bir süre Kastamonu vilayetinin muhtelif yerlerinde frengi ile mücadelede bulunmuş ve bu hususta deneyim ve tecrübe kazanmış olan Doktor Nuri Ömer Efendi, yukarıda bahsedilen şartlar dahilinde göreve getirilmiştir³⁰.

4 Şubat 1902'de fiilen görevine başlayan Nuri Ömer Efendi³¹, görev yeri olan İnegöl'e gelir gelmez tek tek köyleri dolaşarak hastalığa maruz kalanların isimlerini ve hastalık derecelerini bir deftere kayıt ettikten sonra ihtiyaç duyulan ilaçları İnegöl eczanesinden alarak hastalara dağıtmıştır. Hastalığın bulaşma şekilleri ve seyri hakkında imamlara ve köy ileri gelenlerine bilgilendirmelerde bulunmuş, Vilayet İdare Meclisi'nin kararı doğrultusunda hastalıkla ilgili halkın

28 BOA, İ.DH, D:1390, G:43, lef:1, 23 Teşrinisani 1317 (6 Aralık 1901).

29 BOA, İ.DH, D:1390, G:43, lef:3, 7 Haziran 1317 (20 Haziran 1901); BOA, DH.MKT, D:2495, G:105, 27 Mayıs 1317 (9 Haziran 1901); BOA, DH.MKT, D:2523, G:39, 2 Ağustos 1317 (15 Ağustos 1901); BOA, DH.MKT, D:2591, G:86, 9 şubat 1317 (22 Şubat 1902).

30 BOA, DH.MKT, D:527, G:83, lef:4, 2 Haziran 1318 (15 Haziran 1902); BOA, BEO, D:1848, G:138547, 29 Nisan 1318 (12 Mayıs 1902); BOA, DH.MKT, D:477, G:17, lef:7, 29 Nisan 1318 (12 Mayıs 1902).

31 BOA, DH.MKT, D:477, G:17, lef:11, 24 Haziran 1318 (7 Temmuz 1902).

anlayabileceği bir dilde vilayet gazetesinde makaleler yayınlamıştır. Esas görev mahalli Domaniç nahiyesi olmakla birlikte merkez kazaya bağlı Mezid, Güney Kestane, Reşadiye, Karacakaya iskanı, Kanlı ve Tüfenkçi Konak, Mesudiye, Kozluca, Şablı, Kulaca, Tekyedere, Yenice gayrimüslim köylerini de 15 günde bir dolaşarak buradaki hastalara da ücretsiz ilaç vererek tedavi etmiştir. Bu suretle 1393 frengi hastasının 598'inin tedavisini tamamlayarak iyileştirmiştir³².

Nuri Ömer Efendi, bölgede yaptığı incelemeler neticesinde hastalığın bu köylere, "kesret-i ihtilat"tan (çok sık bir araya gelme) ve temizlik kurallarına riayet etmeyen üç dört köy ahalisini traş eden berberlerin ustularından bulaştığını tespit etmiştir. Bu suretle hastalık kısa sürede Bilecik, Kütahya sancaklarına ve Atranos kazasına da sirayet etmiştir³³. Sayısı hızla artan hastaların yoğun talepleri üzerine İnegöl eczanesinde ilaç kalmadığı gibi ilaç bedeli olarak tahsis edilen paranın havalenamesinin de gönderilmemesi, kısmen sonuç vermeye başlayan ilaçla tedavi sürecini sekteye uğratmıştır³⁴.

Yaklaşık 5-6 ay sonrasında Nuri Ömer Efendi'nin tedavi ettiği hasta sayısı 2,5 katına çıkarak 3.500'e ulaşmış ve Domaniç nahiyesi ile yukarıda adı geçen merkez kaza köylerinin bir kısmı da dahil olmak üzere tedaviye muhtaç hasta sayısı 20'ye düşmüştür³⁵. Ancak bölgede hasta sayısı azalarak salgının kısmen kontrol altına alınmasına rağmen dışarıdan gelenlerin, özellikle de askerlik hizmeti dolayısı ile başka yerlerde bulunanlar vasıtasıyla hastalığın bulaşma riskinin devam ettiği anlaşılmaktadır³⁶.

Nuri Ömer Efendi, Hüdavendigâr vilayeti dahilinde sadece İnegöl ve Domaniç'te değil hastalığın sirayet ettiği Bilecik, Kütahya ve Karahisar-ı Sahib sancaklarının bazı kaza ve nahiyelerinde de görev yapmıştır. İnegöl ve Domaniç'te bulunan hastalarını ayda bir kere muayene etmek üzere Bilecik, Kütahya ve Karahisar-ı Sahib taraflarına da gitmesinin uygun olacağı Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye tarafından belirtilerek konu, Dahilye Nezareti'nin tenzibine sunulmuştur³⁷.

Bu arada hastalığın diğer vilayetlere de sirayeti dikkate alınarak daha ciddi tedbirler alınması düşünülmüş, daha önce Kastamonu vilayetinde frengi hastalığının bertaraf edilmesi için alınan ve son derece faydası görülen bazı tedbirler ve uygulamaların Domaniç nahiyesi için de tatbik edilmesi öngörülmüştür. Kastamonu vilayetinde frengi ile mücadelede büyük yararlık gösteren ve bu sıralarda İstanbul'a gelmiş olan Düring Paşa'nın bu bölgede hastalığın bertaraf edilmesi hususunda ne gibi tedbirler alınması lazım geleceğine dair bizzat inceleme yaparak bu husustaki mütalaalarını içeren bir layiha hazırlaması ve buna göre alınacak tedbirlerin belirlenmesi hususu Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da görüşülerek karara bağlanmıştır³⁸.

32 BOA, DH.MKT, D:527, G:83, İef:1, 15 Mayıs 1318 (28 Mayıs 1902).

33 Celil Bozkurt, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Atranos'ta Frengi ve Frengiyle Mücadele", *Türk Dünyası Araştırmaları*, CXXVI/248, Eylül-Ekim 2020, s. 68.

34 BOA, DH.MKT, D:527, G:83, İef:3, 21 Mayıs 1318 (3 Haziran 1902).

35 BOA, DH.MKT, D:614, G:79, 6 Teşrinisani 1318 (19 Kasım 1902).

36 BOA, Y.PRK.UM, D:68, G:62, 31 Kanunusani 1319 (13 Şubat 1904).

37 BOA, DH.MKT, D:718, G:13, 5 Mayıs 1319 (18 Mayıs 1903).

38 BOA, İ.DH, D:1393, G:28, 6 Şubat 1317 (19 Şubat 1902); BOA, DH.MKT, D:477, G:17, İef:4, 7 Nisan 1318 (20 Nisan 1902).

During Paşa'nın biran önce bölgeye gelmesini temin etmek için kendisine daha önceki yıllarda ödenmemiş olan maaşlarından hiç olmazsa bir kısmının ödenmesi ve maaş olarak aylık 10.000 kuruş (Lira-i Osmani 100 kuruş hesabı ile) tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca harcırah ve zonunlu masraflarına karşılık olarak da Dahiliye Nezareti tahsisatından 5000 kuruş ödenmesine karar verilmiştir³⁹.

Nuri Ömer Efendi'nin ne hikmetse During Paşa'nın muhtemel ziyaretine -daha doğrusu teftişine- çok sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 15 Haziran 1902 tarihinde Vekalet'e yazdığı maruzatında, ülke genelinde frengi hastalığının sirayet ettiği yerleri teftişle görevlendirilmiş olan During Paşa'nın hastalığının etkili olduğu Adana, Diyarbekir, Erzurum, Yanya, Trablusgarb, Sivas gibi pek çok vilayeti dolaşarak Hüdavendigâr vilayetine gelebilmesinin çok zaman alacağı ve bu geçen zaman zarfında hastalığın daha da yaygınlaşacağı hususunda endişelerini belirtmiştir. During Paşa'ya yüklü miktarda maaş ve harcırah ödeyerek hazineneyi zarara sokmak yerine daha düşük maaş ve ödenekle sıhhiye müfettişleri ile belediye ve hastane tabipleri görevlendirilmesinin daha uygun olacağını ifade etmiştir. Bununla da yetinmeyip During Paşa'yı ima ederek "ahlakına ve ahvaline vakıf olmadığı bir ahalinin bir ecnebi tarafından teftiş edilmesinin" uygun olmadığını belirtmiştir. Hastalık ülke genelinde bu kadar yaygınlaştığına göre bunun için ecnebi yerine kendi halkının ahlak ve adetlerini bilen Müslüman, yüksek rütbeli bir umumi müfettişin daha faydalı olacağını dile getirmiştir⁴⁰.

Nuri Ömer Efendi, bu arada Kastamonu'da frengi ile mücadelede kazandığı 13 yıllık tecrübesini ön plana çıkararak çok iddialı bir çıkış yapmış; kendisine her ay düzenli olarak ilaç parasının ödenmesi halinde Domaniç nahiyesindeki salgını Kastamonu'dan daha önce imha edebileceğini iddia ve taahhüt etmiştir. Bu süreçte kendisi gibi tecrübeli bir seyyar tabibin hastalıkla mücadelede yeterli olacağını ve dolayısı ile bölgede bir hastane inşa edilmesinin de gereksiz olduğunu belirtmiştir. Zaten bölge halkını tanıdığını iddia eden Nuri Ömer Efendi'ye göre, genellikle taşra halkı frengi hastalığını adi bir nezle hükmünde görerek hastalığı hafife almakta ve bu sebepten hastaneye gitmemektedir. Yine ona göre hastalığa yakalanan bir kişinin üç sene gibi uzun bir süre tedaviye ihtiyacı olacağı dikkate alındığında, böyle uzun süreli bir tedavinin hastanede yapılması ciddi masraflara sebep olacaktır. Dolayısı ile Kastamonu'da olduğu gibi binlerce lira sarf edilerek her kasabaya bir hastane yapmakla hastalığın önüne geçilemeyecektir⁴¹.

Nuri Ömer Efendi'nin bu iddiası, 3 Aralık 1902 tarihinde Tophane-i Amire Miri ve Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nazırı tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılan tahriratta da dile getirilmiştir. Bahis konusu tahriratta, bölgede frengi illetine karşı en etkili tedbirin, mütehassıs ve seyyar bir tabip tarafından hastalara hastalığın bulaşma şekilleri ve vahim sonuçlarının sade sözlerle anlatılarak bunlara meccanen ilaç vermekten ibaret olduğu, bunun için hastane inşa ederek fuzuli yere devlete masraf açmanın gereksiz olduğu belirtilmiştir. 2-3 bin hastayı barındıracak bir hastanenin mevcudiyeti farz edilse bile bu kadar hastanın bir yerde iâşe ve tedavisinin günlük büyük meblağlara mal olacağı ayrıca, vücudunda cüz'i bir arızası

39 BOA, DH.MKT, D:477, G:17, lef:12, 27 Haziran 1318 (10 Temmuz 1902).

40 BOA, DH.MKT, D:527, G:83, lef:4, 2 Haziran 1318 (15 Haziran 1902). Nuri Ömer Efendi'nin frengi tedavisi için Avrupa'dan doktor getirilmesine gerek olmadığını ifade eden bir layihayı Sadaret'e takdim ettiğine dair bkz., BOA, DH.MKT, D:503, G:18, lef:5, 13 Şubat 1318 (26 Şubat 1903).

41 BOA, DH.MKT, D:527, G:83, lef:4, 2 Haziran 1318 (15 Haziran 1902).

olan hastayı aylarca hastanede tutmanın hem hastanın işinden alıkonulmasına hem de bir çok masrafa yol açacağına aşıkardığı ifade edilmiştir. Domaniç nahiyesinde dağıtılan ilaçların faydalı olduğunu gören ahalinin hastalıklarını tedavi ettirmek üzere akın akın müracaat eylemekte olduklarına ve binaen aleyh verilen ilacı alarak yapılan tarif ve tenbih dairesinde tedaviye devam etmekte olmalarına dikkat çekilerek, 3-5 sene daha böyle devam ederse frenginin az zaman içerisinde nahiyeden bertaraf edilebileceği açıklaması yapılmıştır⁴².

Nuri Ömer Efendi, başlangıçta çok iddialı bir şekilde hastaneye ihtiyaç olmadan salgının bertaraf edilebileceğini savunurken, zamanla mevcut tedbir ve uygulamaların fayda sağlamayacağını görmüş olmalı ki, sadece Domaniç nahiyesinde değil, kısa sürede Tavşanlı, Pazarcık ve İnegöl nahiyesine de sirayet ederek hızla yayılan hastalığın önüne geçilebilmesi için mutlaka bir frengi hastanesinin inşa edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür⁴³. Oadaki bu düşünce değişikliğinin, frengi tedavisinde her fırsatta hastanelerin gerekliliğine vurgu yapan Düring Paşa'nın bölgeyi ziyaretinden sonra ortaya çıkması dikkat çekicidir.

İnegöl kazası ve Domaniç nahiyesi ile merkez kazaya bağlı köylere sirayet eden frenginin tedavisi için kazada 20 yataklı bir frengi hastanesi inşası daha önce Belediye Meclisi tarafından taahhüt edilmiş olduğu halde daimi masraflarına karşılık bulunamamasından dolayı hastanenin inşası başlatılamamıştır. Nuri Ömer Efendi bu konuda kararlılık göstererek, Dahiliye Nezareti'ne bir arzuhal göndermiş kazada böyle bir hastanenin açılmasının ne kadar gerekli olduğuna ve masraflarının nasıl karşılanabileceğine dair görüşlerini bildirmiştir. Arzuhalinde, sabık Sıhhiye Müfettişi Dr. Düring Paşa'nın Kastamonu vilayeti için icra edilen talimata aykırı olduğu halde askeri tabiplere müdürlük ihdas ederek tahsis ettiği aylık 250'şer kuruştan toplam 2500 kuruşluk ödeneğin, yapılması elzem olan bu 20 yataklı frengi hastanesinin bazı masraflarını karşılayabileceği gibi İnegöl mal sandığından Domaniç nahiyesine ödenmekte olan 1000 kuruş ecza masraflarına da karşılık olabileceğini ifade etmiştir⁴⁴. Zaten hastanenin arsa

42 BOA, DH.MKT, D:477, G:17, lef:20, 20 Teşrinisani 1318 (3 Aralık 1902).

43 BOA, DH.MKT, D:871, G:75, lef:4, 4 Eylül 1320 (17 Eylül 1904).

44 Bu arzuhalinde Nuri Ömer Efendi'nin aslında Düring Paşa'yı kanuna aykırı davranışı dolayısıyla bir anlamda ihbar ettiği anlaşılıyor. Zira arzuhal Dahiliye Nezareti'ne ulaşır ulaşmaz konuyla ilgili tahkikat başlatılmıştır. Bahsedilen maaşların hangi emre istinaden ve kimlere, hangi suretle verilmekte olduğu, bu kişilerin halihazırda görevli olup olmadıkları, hastanede görev yapan bu askeri doktorların hizmet süreleri ve isimlerinin bildirilmesi vb. hususlar hakkında 20 Nisan 1904 tarihinde Kastamonu vilayetinden ayrıntılı malumat istenmiştir. Vilayetten yapılan açıklamada ise vilayet dahilindeki eski hastanelerin umumi hastaneye dönüştürülmesinden önce hastanelerin daimi masrafları için tahsis olunan tahsisattan ödenmek üzere vilayet merkez hastanesinde 300 ve Bolu, Safranbolu ve İnebolu hastanelerinde 250'şer ve Sinop'ta 270 kuruş maaşla müdür istihdam edildiği, daha sonra vilayet dahilinde yeniden hastaneler inşa edilip açılması ve önceki hastanelerin genişletilerek ıslah edilmesi ile hepsinin umumi hastane haline dönüştürülmüş olduğundan bunlara yeni müdür atanmasının daha maliyetli olacağı için (her birine en az 4-5 yüz kuruş maaş vermektense tasarrufa riayet ederek) müdürlük vazifesi, bahsi geçen tabiplere verilerek hizmetlerine karşılık olarak Komisyon-ı Mahsus ve Meclis-i İdare-i Vilayet kararıyla merkez-i vilayet tabibine 300 ve diğerlerine 2'şer yüz 50'şer kuruş maaş verilmesi uygun bulunmuştur. Bahsi geçen tabiplerin hepsinin de halihazırda görevli olduğu gibi yeterli olmayıp daha birkaç tabibe ihtiyaç duyulduğu da ifade edilmiştir. Eğer bu müdürlük yapan hastane doktorlarının maaşları kesilir ise daha fazla maaşla başkalarının getirilmesi söz konusu olacağı gibi bu tabiplerin şevk ve gayretlerinin de ortadan kalkacağı ifade edilmiştir. Bkz., BOA, DH.MKT, D:718, G:13, lef:11, 15 Şubat 1320 (28 Şubat 1905).

ve binasının da daha önce Belediye Meclisi tarafından karşılanacağı taahhüd edilmiş olması hasebiyle bu talebi uygun görüldüğünde hastanenin inşasına bir an önce başlanabileceğini belirtmiştir⁴⁵.

Nuri Ömer Efendi, bu teşebbüsünde vali, kaymakam ve belediye reisinin deseteklerini de almıştır. Daha önceki valinin umursamazlığına rağmen yeni vali Reşid Mümtaz Bey'e takdim ettiği layiha tasvip edilmiştir. Bölge halkının yardımları ile İnegöl'de en az 25, mümkünse 60 yataklık bir frengi hastanesinin inşasını ve hastanenin masraflarına karşılık olarak Domaniç'ten İnegöl'e krom madeni nakleden arabalardan kırkar ve yüklü hayvanlardan da yirmişer para "duhuliye resmi" adıyla para alınması hususunu içeren layihanın gereği, padişahın da ten-sibini haiz olarak icra olunmuştur⁴⁶. Neticede 11 Ağustos 1904 tarihinde hastanenin inşasına başlanmıştır⁴⁷. Ayrıca Nuri Ömer Efendi'nin de dahil olduğu bir komisyon oluşturularak yardım ve duhuliye resminin toplanmasına başlanmıştır⁴⁸. Ancak halkın yardımları ile inşasına başlanan ve bütün gerekli malzemeleri hazırlanmış olan bu hastane, daimi masraflarını karşılamak için tahsil edilmesi düşünülen duhuliye vergisinin kaldırılmasından dolayı açılmamıştır. Belgelerden anlaşıldığı kadarı ile hastanenin açılışı uzun bir süre daha gerçekleşmemiştir. Yaklaşık 6-7 yıl sonra Ertuğrul Sancağı Mebusu Mehmed Sadık Bey tarafından hastanenin açılması yeniden gündeme getirilmiştir. Mehmet Sadık Bey'in, Kastamonu hastanelerine verilen tahsisat gibi İnegöl'de frengi mücadelesi için tabip ve ilaç bedeli olarak ödenen meblağın yıllık karşılığı olan 24 bin kuruştan başkaca 80 bin kuruşun daha bütçeye ilave edilerek hastanenin açılabilmesi şeklindeki önerisi, Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Riyaseti'ne, oradan da Dahiliye Nezaret'i'ne iletilmiştir⁴⁹.

Nuri Ömer Efendi'nin Karşılaştığı Sorunlar

Maaş ve Harcırahının Ödenmemesi

Nuri Ömer Efendi, görev bölgesinde frengi ile mücadelede oldukça özverili ve başarılı bir çalışma sergilemesine rağmen emeğinin karşılığı olarak tahakkuk eden maaş ve harcırahının ödenmesinde ciddi sıkıntılar yaşamıştır. İnegöl'de göreve başladığından itibaren 5-6 ay maaş ve harcırah alamayan Nuri Ömer Efendi, defaatla ilgili mercilere dilikçeler yazarak müracaatta bulunmuş olmasına rağmen, resmi makamlar arasındaki yazışmalardan anlaşıldığı kadarı ile bu mağduriyeti daha uzun bir süre devam etmiştir.

Aşçı memurlarına bile saatte 7,5 kuruş harcırah verilmekte iken⁵⁰ frengi gibi müthiş bir illetin tedavisine memur bir seyyar tabip olarak kendisine tahsis edilen

45 BOA, DH.MKT, D:718, G:13, lef:10, 23 Temmuz 1319 (5 Ağustos 1903).

46 BOA, DH.MKT, D:871, G:75, lef:4, 4 Eylül 1320 (17 Eylül 1904); BOA, DH.MKT, D:503, G:18, lef:6, 19 Şubat 1318 (4 Mart 1903).

47 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:43, 7 Şubat 1323 (20 Şubat 1908).

48 BOA, DH.MKT, D:871, G:75, lef:4, 4 Eylül 1320 (17 Eylül 1904).

49 BOA, DH.İD, D:50, G:33, lef:3, 28 Kanunuevvel 1326 (10 Ocak 1911). Aslında 1907 yılında İnegöl'de sağlık hizmeti veren bir Gureba Hastanesi bulunmakta ise de bölgede yaygınlaşan frengiden dolayı frengili hastalara mahsus bir hastaneye ihtiyaç artmıştı. Buna rağmen hastanenin hizmete açılması ancak 1911 yılında gerçekleşmiştir. Kısa bir süre sonra kapanan hastane, 1913 yılında tekrar faaliyete geçmiştir. Bkz., Halim Demiryürek, "II. Meşrutiyet Döneminde Bilecik", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2011, s. 161 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

50 BOA, DH.MKT, D:982, G:40, lef:3, 5 Temmuz 1321 (18 Temmuz 1905).

ve zaten aynı görevi yapan diğer seyyar tabiplere göre daha az olan maaşının⁵¹ zamanında ödenmemesi Nuri Ömer Efendi'yi ve ailesini zor durumda bırakmıştır.

Nuri Ömer Efendi yazdığı arzuhallerde maaş ve harcırahının ödenmemesinin kendisini ve ailesini mağdur ettiği gibi aylarca ilaç parasının ödenmemesinin de hastalarını mağdur ettiğini ifade ederek⁵² bu durumun azalmaya başlayan hastalığın tekrar artmasına sebep olacağı ve sıhhiyye-i mülkiyye memurlarının maaşlarının aydan aya ödenmesi padişahın emri gereği olduğuna binaen harcırahıyla beraber maaş ve ilaç bedelinin de aydan aya muntazam olarak ödenmesi talebinde bulunmuştur⁵³.

Mekatib-i Askeriye Nazırı tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, böyle müthiş bir hastalığa karşı cansiperane çalışan bir tabibin harcırah ve maaşının zamanında ödenmemesinden dolayı zor duruma düşmesinin adalete uygun olmadığı, Nuri Ömer Efendi'nin mağduriyet yaşamaması, şevk ve gayretinin kırılmaması için ve hastalığın yayılmasına meydan vermemek için birikmiş ilaç bedeli ile maaş ve harcırahının muntazam olarak ödenmesi hususuna dikkat çekilmiş olmasına rağmen⁵⁴, görevini gereği gibi yerine getirmediği, çoğunlukla ikamet ettiği İnegöl kasabasında görevinden başka işlerle uğraşarak dedikodu ettiği gerekçesiyle görevden alınarak yerine Beyrut vilayeti sıhhiye müfettişi İsmail Efendi getirilmek istenmiştir⁵⁵.

Nuri Ömer Efendi, sadece maaşının zamanında ödenmemesi değil –kendi iddiasına göre– hak etmiş olduğu halde terfisinin geciktirilmesiyle de mağduriyet yaşamıştır. Normalde 1305 (1889) tarihli “Etıbbâ-yı Mülkiye Nizamnâmesi”ne göre Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den mezun olup da kazalar ve livalarda 10 sene hizmet eden bir tabip, vilayet belediye tabipliğine tayin ve 2. rütbeye terfi hakkına sahip olduğu halde, Nuri Ömer Efendi, 1900 yılından itibaren çok kez müracaat etmesine rağmen uzun bir süre bu hak kendisine verilmemiştir⁵⁶. 3 Ekim 1902 tarihinde Sadaret'e yazdığı istidasında, yukarıda bahsi geçen 1305 tarihli nizamnameye atıfta bulunarak kendisinin 13 yıldan beri aralıksız olarak çeşitli kaza ve livalarda ve frengi hastanelerinde hizmet ettiğini ve yapmış olduğu hizmetlerin mensubu bulunduğu Tıbbiye Nezareti tarafından da takdir edildiğini ifade ederek 3. rütbeden 2. rütbeye terfi olunması talebini yinelemiştir⁵⁷. Ancak, konuyla ilgili olarak yapılan tahkikat neticesinde Sicil Müdüriyeti'nden

51 Aynı görevi yapan diğer seyyar tabipler harcırah haricinde 1500 kuruş maaş alırken Nuri Ömer Efendi'nin maaşı 1000 kuruş idi. Bkz., BOA, DH.MKT, D:823, G:59, lef:1, 26 Kanunusani 1319 (8 Şubat 1904). Nuri Ömer Efendi'nin İnegöl'deki görevinden azledilerek yerine getirilmesi düşünülen Beyrut vilayeti sıhhiye müfettişi İsmail Efendi'nin bu görev dolayısı ile kendisine verilecek maaşı az bularak görevi kabul etmemesi Nuri Ömer Efendi'nin bu hususta haklı olduğunu göstermektedir. Bkz., BOA, DH.MKT, D:823, G:59, lef:5, 29 Haziran 1320 (12 Temmuz 1904).

52 Nuri Ömer Efendi, Sadaret'e yazdığı bir dilekçesinde mağduriyetini şu sözlerle ifade ediyor: “Altı aydır havâle gönderilmedi. Ailem açlıktan, hastalar ilaçsızlıktan kırılıyor. Şedâid-i ızırâbla telgrafhânedede inâyet-i sâmillerine muntazırım”. BOA, DH.MKT, D:554, G:43, lef:1, 1 Temmuz 1318 (14 Temmuz 1902).

53 BOA, DH.MKT, D:823, G:59, lef:1, 26 Kanunusani 1319 (8 Şubat 1904).

54 A.g.b.

55 BOA, DH.MKT, D:823, D:59, lef:5, 29 Haziran 1320 (12 Temmuz 1904).

56 BOA, DH.MKT, D:549, G:54, lef:4, 23 Teşrinievvel 1318 (5 Kasım 1902).

57 BOA, DH.MKT, D:549, G:54, lef:2, 20 Eylül 1318 (3 Ekim 1902); BOA, DH.MKT, D:604, G:15, 15 Teşrinievvel 1318 (28 Ekim 1902).

alınan bilgiye göre Nuri Ömer Efendi'nin görev süresi itibarıyla talepte bulunduğu rütbeye henüz nail olmadığı anlaşılmıştır⁵⁸. Sicil Müdüriyeti'nden Nuri Ömer Efendi'nin tercüme-i hal varakasına bakıldığında kendisinin 9 Ağustos 1890 tarihinde 1000 kuruş maaşla İkinci Daire-i Belediye Tebabeti'ne tayin edildiği ancak 16 Eylül 1890 tarihinde istifa ederek ayrıldığı yazılı ise de bunu ispat edecek bir evrak ibraz edilememiş olup kendisinin belediye tebabetinde geçici olarak istihdam edildiği gerekçe gösterilerek terfisi uygun görülmemiştir⁵⁹.

Bölge Halkı ve Eşrafla Yaşadığı Sorunlar

Nuri Ömer Efendi, aylarca birikmiş maaşını, harcırahını, ilaç bedelini alamadığı gibi bir de hizmet verdiği İnegöl kazasının eşrafı tarafından çeşitli itham ve iftiralara maruz kalmıştır. Eşraftan bazı kimseler tarafından Dersaadet'e yazılan dilekçelerle kendisine maaşının muntazam olarak ödendiği halde görevini gereği gibi yerine getirmediği, İnegöl kasabasında ikamet ederek görevi haricindeki işlerle uğraştığı ve dedikodu ettiği gerekçesiyle azl edilmesi talep edilmiştir⁶⁰. Bunun üzerine, daha önce bölgede frengi hastalığının seyrini tetkik için görevlendirilen iki müfettişe (Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye Azası Fuat Süreyya Paşa ile Gülhane Serriyât-ı Hümâyûn muallimlerinden Kolağası Eşref Ruşen Efendi) bu konuyu da incelemeleri ve bir rapor hazırlamaları talimatı verilmiştir⁶¹.

Nuri Ömer Efendi ile en çok uğraşan İnegöl eşrafından Sadızkade Süleyman Ağa ve oğlu Hacı Hüseyin olmuştur. Süleyman Ağa, 20 Kasım 1907 tarihinde Hüdavendigar Vilayeti'ne yazdığı şikayet dilekçesinde Bolu'daki görevinden azledilerek siyaseten İnegöl'e tayin edildiğini iddia ettiği Nuri Ömer Efendi'nin vazifesini bir tarafa bırakıp senelerden beri kendisine ve kaza ahalisine asılsız itham ve iftiralarda bulunarak birbirine düşürmekle kalmayıp İnegöl kazası kaymakamı ve belediye başkanını da yönlendirerek kaza ahalisine rağmen yönetime müdahil olduğunu, kendisi gibi ahalden birçok kişi ile arasında husumet yaşadığını ifade etmiştir⁶². Konuyla ilgili Ertuğrul mutasarrıflığından yapılan açıklamada tahkikat yapılmak üzere Süleyman Ağa'dan resmi açıklama talep edildiği halde cevap alınamadığı, Nuri Ömer Efendi hakkında isnat edilen suçların asılsız olduğu belirtilmiştir. Yine yapılan açıklamada, aslında Süleyman Ağa tarafından Nuri Ömer Efendi'ye yapılan bu ithamların İnegöl eski kaymakamı Mir'at Bey zamanından kalma bir husumetin neticesi olduğu ifade edilmiştir⁶³.

Mutasarrıflıktan yapılan bu açıklama yeterli olmamış olsa gerek, meseleyi iyice araştırmak üzere Teftiş-i Askeri Komisyonu azasından Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Mehmed Ali Bey ve Tahrir-i Nüfus-ı Umumiye Tedkik-i Muamelat Komisyonu azasından Başkatip Seyyid Ahmed Neyyir Bey, müfettiş tayin edilerek İnegöl kazasına gönderilmişlerdir⁶⁴.

58 BOA, DH.MKT, D:549, G:54, lef:4, 23 Teşrinievvel 1318 (5 Kasım 1902).

59 BOA, DH.MKT, D:523, G:42, 11 Mayıs 1318 (24 Mayıs 1902).

60 BOA, DH.MKT, D:871, G:75, lef:8, 29 Eylül 1320 (12 Ekim 1904); BOA, DH.MKT, D:823, G:59, lef:3, 16 Mart 1320 (29 Mart 1904).

61 BOA, DH.MKT, D:871, G:75, lef:8, 29 Eylül 1320 (12 Ekim 1904).

62 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:14, 7 Teşrinisani 1323 (20 Kasım 1907).

63 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:25, 12 Kanunuevvel 1323 (25 Aralık 1907).

64 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:27, 3 Şubat 1323 (16 Şubat 1908).

Nuri Ömer Efendi, bu müfettişlere yaptığı savunmasında öncelikle Süleyman Ağa tarafından kendisine isnat edilen suçların asılsız olduğunu, Bolu'dan azledilerek siyaseten İnegöl'e tayin edildiği yönündeki iddiasının yalan olduğunu ifade etmiştir. 17 sene gibi uzun bir süredir frengi illeti gibi müthiş bir hastalığın tedavisi uğrunda gece gündüz çalışarak vaktinin çoğunu at sırtında geçirdiği, 6 senedir de İnegöl kazasının nahiye ve köylerinde bütün hastaları ücretsiz muayene ve tedavi ettiği halde kendisinin böyle itham ve iftiralarla şikayet edilmesinin hiçbir dayanağının olmadığını ifade etmiştir. Süleyman Ağa'nın sadece kendisi ile değil kaymakam, emlak müdür muavini gibi kaza yöneticileri ile de uğraştığı, onlara isnat ettiği suçlarla görevden aldirmaya çalıştığı dikkate alınacak olursa ne derece müfsid ve müfteri bir kişi olduğunun anlaşılacağını belirtmiştir. Bolu'dan İnegöl'e siyaseten memur olduğuna dair yapılan şikayet, şayet Tıbbiye Nezareti'nce tasdik olunur ise hakkında yapılan bütün şikayetleri kabul edeceğini ancak aksi halde Süleyman Ağa'nın da aynı ceza ile cezalandırılmasını talep etmiştir⁶⁵.

Süleyman Ağa'nın ve bazı kaza ahalisinin Nuri Ömer Efendi ve onunla beraber hareket eden kaymakam ve belediye reisinden hoşnut olmamalarının temel sebeplerinden birisi belgelerden anlaşıldığı kadarıyla kazada inşa edilen frengi hastanesi ve bu hastanenin masraflarının karşılanması için ihdas edilen uygulamalarla ilgili idi. Nitekim 3-4 sene önce Debbağhane Çayırı'na inşa ettirilen frengi hastanesinin masrafları için Nuri Ömer Efendi tarafından önerilen, kaymakam ve belediye reisi tarafından da onaylanan duhuliye vergisi uygulaması bazı çevreleri rahatsız etmişti. Muhtemelen Süleyman Ağa başta olmak üzere mütegalibeden bazı kimselerin de tahriki ile bu hoşnutsuzluk, bazı köy muhtarlarının şikayet dilekçeleri ile teftiş heyetine sunulmuştur. Dilekçelerde, İnegöl'e gelen araba ve binek hayvanları yüklerinden alınan duhuliye vergisinin yüksek meblağlarla mültezimlere ihale edilmesi neticesinde halktan zorla para alındığı; inşa edildiğinden beri tabip, eczacı, hademe ve bir hasta bile bulunmayan hastane için böyle bir gelir teminine gidilmesinin lüzumsuz olduğu, hastane ileride faal duruma getirilse bile başka bir gelir yolunun bulunmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir⁶⁶.

Bu şikayet dilekçeleri üzerine İnegöl Frengi Hastahanesi Komisyonu tarafından teftiş heyetine hastanenin gelir gider cetveli takdim edilmiştir⁶⁷. Teftiş heyeti yaptığı incelemede, bir kaza hatta bir vilayet merkezi için bile büyük denilecek surette 1500 liraya mal olan bu hastanenin masrafları için tahsil edilen duhuliye vergisinin hükümetin izni olmadan sadece Vilayet İdare Meclisi tarafından alınan kararlarla ihdas edildiği, senelik 40-45 bin kuruşluk gelirle böyle büyük bir hastanenin idaresinin mümkün olamayacağı yönünde karar vermiştir. Bu kadar masraf yapılmış olmasına rağmen böyle büyük bir binanın metruk bir şekilde bırakılmasının uygun olmayacağı ancak zaten yeterli olmayan ve halkı mağdur eden duhuliye vergisinin kaldırılması istenmiştir⁶⁸.

Sadıkoglu Süleyman ve oğlu Hacı Hüseyin'in hedefinde her ne kadar Nuri Ömer Efendi görünmekte ise de İstanbul'a ve vilayete yapılan ihbarlardan anla-

65 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:26, 2 Şubat 1323 (15 Şubat 1908).

66 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:28-29, 3 Şubat 1323 (16 Şubat 1908).

67 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:43, 7 Şubat 1323 (20 Şubat 1908).

68 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:47, 14 Şubat 1323 (27 Şubat 1908).

şıldığı kadarıyla bunları asıl rahatsız eden yaşadıkları kazanın adının frengi gibi bir hastalıkla birlikte anılması idi. “İnegöl’de frengi tabibi bulunduğumuz yerlerde bizden çekiniyorlar, kızlarınızı da muayene edecekler, inşa olunan frengi hastanesi kaza ahalesinin hepsinin frengili olduğuna delalet eder, burada hastanenin lüzumu yoktur, hatta bu sebepten askerlerinizi uzak yerlere gönderirler” gibi cahilane ifadelerle kaza halkının aklını çelmekte olan Sadıkoğlu Süleyman ve yandaşları, bununla da kalmayarak bu hastalığa yakalansalar bile tabibe gitmemeleri hususunda halka baskı yapmışlardır. Onların bu yanlış yönlendirmeleri yüzünden, Kastamonu vilayetinde uygulandığı gibi Hüdavendigâr vilayetinde de uygulanması kararlaştırılan talimatın gereği olan evleneceklerin evlenmeden önce tıbbi muayeneye tabi tutulması uygulanması dahi ihlal edilmiştir⁶⁹.

16 Şubat 1908’de başladıkları soruşturmayı, 27 Şubat 1908’de bitiren müfettişler, yaptıkları inceleme neticesinde Nuri Ömer Efendi’nin, Süleyman Ağa’nın iddia ettiği gibi Bolu’dan tard edildiğine dair resmi bir kaydın bulunmadığını ve kendisinin siyaseten İnegöl’e görevlendirilmesinin söz konusu olmadığını tespit etmişlerdir⁷⁰. Müfettişlerin hazırladıkları raporda, Nuri Ömer Efendi’nin kaza yönetimine müdahil olduğuna dair resmi bir kanıt tespit edilememiş ise de mülayım bir karaktere sahip olan kaymakama etki ve nüfuz ederek dolaylı da olsa yönetime müdahalesinin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kasaba halkının genel olarak kendisinden hoşnut olmadığı tespiti de yapılmıştır. Bu arada Nuri Ömer Efendi ikametini İnegöl’den Bilecik’e taşımakta ise de seyyar tabip olarak arada sırada İnegöl’e gelerek şikayete sebep olabileceği düşüncesiyle vilayette bulunan başka bir frengi tabibi ile becayiş yapması uygun görülmüştür⁷¹.

Heyetin tanzim ettiği raporun sonunda, aslında eşraftan Sadıkzade Süleyman Ağa’nın başını çektiği mütegalibenin şikayetlerinin çok da ciddiye alınacak bir tarafının olmadığı gibi kaymakam ile Nuri Ömer Efendi’nin tahvil edilmediği ve belediye reisinin değiştirilmediği sürece mevcut ihtilafın izale olunmayacağı belirtilmiştir. Buna rağmen Süleyman Ağa’nın yine de hükümet işlerine karışacağı anlaşıldığından kendisinin hükümet işlerine karışmaması ve memurlarla uğraşmaması hususunun tenbih edilmesine⁷², bununla da kalınmayarak kendisinin ortalığı karıştıran, müfsid bir adam olduğunun anlaşılması dolayısı ile vilayet merkezine celb edilerek üç dört ay nezaret altında bulundurulmasına karar verilmiştir⁷³. Yine rapora göre İnegöl kazası kaymakamı Mehmed Ali Bey’in Halep vilayeti dahilindeki Göksun kazası kaymakamlığına gönderilmesi, Belediye Reisi Osman Bey’in de yerine münasib birisinin seçilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁴.

Bu şartlar altında bölgedeki görevinin sona ereceğini anlayan Nuri Ömer Efendi, Sadrazamlık makamına bir dilekçe ile kendisinin ve ailesinin çok zor durumda olduğunu ifade ederek bir an evvel taşrada bir tabiplik vazifesi verilmesini arz etmiştir⁷⁵. Bu talebi kabul edilmemiş olmalı ki, 5 Mart 1909 tarihinde bu kez

69 BOA, DH.MKT, D:1245, G:17, lef:1, 4 Şubat 1323 (17 Şubat 1908).

70 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:37, 5 Şubat 1323 (18 Şubat 1908); lef:47, 14 Şubat 1323 (27 Şubat 1908).

71 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:47, 14 Şubat 1323 (27 Şubat 1908); BOA, DH.MKT, D:1245, G:17, lef:4, 24 Mart 1324 (6 Nisan 1908).

72 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:47, 14 Şubat 1323 (27 Şubat 1908).

73 BOA, Y.PRK.KOM, D:16, G:27, lef:49, 17 Şubat 1323 (1 Mart 1908).

74 A.g.b.

75 BOA, DH.MKT, D:2754, G:65, 12 Şubat 1324 (25 Şubat 1909).

de Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye Nezareti'ne bir dilekçe yazarak 20 sene gibi uzun bir süre vilayetlerde, belediye ve hastanelerde görev yapmış bir tabip olarak Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye Azalığı'na tayin buyrulmasını talep etmiştir. Ancak, ihtisasına uygun bir görev bulunmadığı gerekçesi ile bu talebi de karşılanmamıştır. Daha sonra Dersaadet ve Belediye Dairesi'nden birisinde görevlendirilmesini talep etmiş bu defa da münhal memuriyet olmadığı için beklemek zorunda kalmıştır. Dilekçesine verilen cevapta açılacak belediye tabibliği veya sıhhiye müfettişliğinde görevlendirilebileceği kendisine bildirilmiştir⁷⁶.

Nihayet 10 Temmuz 1909'da 600 kuruş maaşla 2. ve 4. Belediye Daireleri Hıfzıssıhha Müfettişliği'ne tayin edilen Nuri Ömer Efendi, 2 Ağustos 1909 tarihinde İnegöl ve Domaniç'ten ayrılarak yeni görevine başlamıştır. Daha sonra da 2 Ekim 1909 tarihinde 1400 kuruş maaşla Hıfzıssıhha-i Umumiye Müfettişliği'ne görevlendirilmiştir⁷⁷.

Nuri Ömer Efendi en son, Yemen'de zuhur eden kolera salgını dolayısı ile Hudeyde'ye gönderilen sıhhiye heyetine riyaset göreviyle bölgeye gitmiş ve orada vefat etmiştir. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle beraber belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla 27 Eylül 1911 tarihinden önce vefat ettiği anlaşılmaktadır⁷⁸. 50 yıllık kısa ömrünün yaklaşık 21 yılını frengi ile mücadeleye adanmış bir tabip olarak yapmış olduğu hizmetlerine mukabil ailesine mükafat olarak nakten 100 lira verilmesi kararlaştırılmış ise de bunu ne Dahiliye Nezareti ne de Maliye Nezareti ödenek olmadığı gerekçesiyle ödemiştir. Merhumun hayatta iken maaşının, harcırahının düzenli bir şekilde ödenmediği gibi⁷⁹, ailesine mükafat olarak ödenmesi düşünülen 100 liranın da akibeti aynı olmuştur.

Aldığı Nişanlar ve Diğer Faaliyetleri

Nuri Ömer Efendi, yaklaşık 21 yıllık memuriyeti süresince frengi hastalığı ile mücadelede yapmış olduğu faydalı hizmetleri mukabilinde rütbe terfii ve nişanlarla taltif edilmiştir. Bu cümleden olarak, 19 Ocak 1891'de rütbe-i sâlise ve 24 Mayıs 1893'te 5. rütbeden Mecidi Nişanı, 12 Temmuz 1903'te rütbe-i saniye sınıf-ı sanisi ile taltif edilmiştir. Yine görev yaptığı Çankırı, Bolu, Ertuğrul sancakları ile Gölpazarı, Pazarcık ve Bözöyük nahiyelerindeki özverili çalışmalarından dolayı muhtelif tarihlerde mahalli meclislerde alınan kararlarla kendisine nişan ve beratlar takdim edilmiştir⁸⁰.

Nuri Ömer Efendi, bir tabip olarak yapmış olduğu hizmetlerin yanında frengi ile mücadele kapsamında edindiği bilgi ve tecrübelerine dayanarak kaleme aldığı layihalar ve risale ile de hastalığa karşı alınması gereken tedbirler ve tedavi usulleri hakkında yetkilileri ve halkı bilgilendirmeye çalışmıştır.

Dört sene Kastamonu vilayetinde tabiplik yaptıktan sonra, Çankırı hastanesi tabibi iken 9 Temmuz 1894'te "Taşra Umûr-ı Belediye ve Sıhhiyelerince Bazı Tedâbir ve Mütâla'ayı Hâvî" başlıklı bir layiha kaleme alarak Mekâtib-i Askeriye

76 BOA, DH.MKT, D:2787, G:84, 12 Mart 1325 (25 Mart 1909); BOA, DH.MKT, D:2813, G:50, 21 Nisan 1325 (4 Mayıs 1909).

77 BOA, DH.SAİD.d, D:177, G:55, 16 Kanunusani 1326 (29 Ocak 1911).

78 BOA, BEO, D:3942, G:295640, 14 Eylül 1327 (27 Eylül 1911).

79 BOA, BEO, D:3948, G:296028, 28 Eylül 1327 (11 Ekim 1911); BOA, BEO, D:3956, G:296658, 15 Teşrinievvel 1327 (28 Ekim 1911).

80 BOA, DH.SAİD.d, D:177, G:55, 16 Kanunusani 1326 (29 Ocak 1911).

Nezaretî'ne takdim etmiştir⁸¹. Layiha, Kastamonu vilayetinin bazı mahallerinde tesis edilmiş olan frengi hastanelerinin ve belediye tabiplerinin intizamsızlığından bahsederek bu hususta alınması gereken tedbirlere dair bazı görüşleri içermekte idi. Layihada bahsedilen hususlar dikkate alınmış olmalı ki, Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye'ye havale edildikten sonra konuyla ilgili tahkikat yapılması hususunda Kastamonu vilayetinden açıklama istenmiştir⁸².

Nuri Ömer Efendi'nin Domaniç nahiyesinde seyyar tabiplik yaptığı dönemde, 1902'de Dering Paşa'nın bölgeyi teftiş ziyareti neticesinde Paşa'nın hazırlayacağı raporla birlikte değerlendirilmek üzere kendisinin de bir layiha hazırlamayı düşündüğü ve bunun için müssaade talep ettiği belgelerden anlaşılmaktadır⁸³. Daha önce bahsi geçen ve kaza ileri gelenleri arasında muhalefete sebep teşkil eden hastanenin inşa edilmesinde bu layihanın son derece etkili olduğu muhakkaktır⁸⁴.

Nuri Ömer Efendi, frengi hastalığının belirtilerini, bulaşma şeklini ve korunma yollarını açıklayan "Frengi Risalesi" adı ile bir de risale kaleme almıştır. Teftiş ve Muayene Heyeti ve Tedkîk-i Müellefât Heyeti tarafından incelemeye tabi tutularak bazı yerleri tashih edilmek suretiyle basılmasına ve neşredilmesine onay verilen risalenin bir nüshası heyette kalırken, bir nüshası tanzim kılınan ruhsatname ile kendisine verilmiş, bir nüshası da Dahiliye Nezaretî'ne gönderilmiştir⁸⁵.

Nuri Ömer Efendi, Umum Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezâreti vasıtasıyla Maârif-i Umumiye Nezaretî'ne bir arzuhal takdim ederek, bu eserinin okullarda ders kitabı olarak okutulması talebinde bulunmuştur. Arzuhalde, frengi illetinin mahiyetini bilimsel istılahlardan ziyade kolayca anlaşılır bir dille kaleme aldığı bu risalesinin ülkenin çeşitli yerlerindeki okullarda okutulması suretiyle hastalığın yayılmasının önlenmesi noktasında katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Ayrıca, bu eserin satışıyla elde edilecek gelirin uygun görülecek bir miktarının herhangi bir devlet müessesesinin masraflarına aktarılabilceğini de belirtmiştir. Ancak, Maarif Nezaretî onun bu talebine olumlu bakmamıştır. Öğrencilere faydalı olacağı kabul edilmekle birlikte bu eserin resmi müfredata dahil edilerek muvazzaf memurlar vasıtasıyla okutulmasının külfetli olacağı gerekçe gösterilerek ve isteyen öğrencilerin kitapçılardan kolaylıkla tedarik edebilecekleri ifade edilerek talep, kabul görmemiştir⁸⁶.

Nuri Ömer Efendi, "Cemiyet" adı ile bir de gazete çıkarma teşebbüsünde bulunmuştur. 1 Eylül 1908 tarihinde Dahiliye Nezaretî'ne bir arzuhal göndererek Cemiyet isminde bir gazete çıkarmak istediğini bunun için ruhsat talebini dile getirmiştir. Siyasi, edebi, ilmi ve fenni konuları içeren bir gazete olarak, ülke ve millete faydalı olacak her türlü makale ve haberleri içermesi öngörülen gazetenin Perşembe ve Pazartesi günleri yayınlanması düşünülmekte idi⁸⁷.

81 BOA, DH.MKT, D:265, G:72, 27 Haziran 1310 (9 Temmuz 1894).

82 BOA, DH.MKT, D:249, G:29, 14 Temmuz 1310 (26 Temmuz 1894).

83 BOA, DH.MKT, D:527, G:83, lef:4, 2 Haziran 1318 (15 Haziran 1902).

84 Bkz., dipnot 46.

85 BOA, MF.MKT, D:897, G:16, 16 Teşrinievvel 1321 (29 Ekim 1905); BOA, MF.MKT, D:959, G:47, 26 Temmuz 1322 (8 Ağustos 1906).

86 BOA, MF.MKT, D:933, G:46, 24 Mayıs 1322 (6 Haziran 1906).

87 BOA, DH.MKT, D:1291, G:35, 19 Ağustos 1324 (1 Eylül 1908).

Nuri Ömer Efendi'nin dilekçesi vakit geçirilmeden Zabtiye Nezareti'ne havale edilerek, Matbuât Nizâmnamesi'nin 3. ve 4. maddeleri icabınca gerekli tahkikat başlatılmıştır⁸⁸. İstanbul Polis Meclisi Riyâseti tarafından yapılan tahkikat neticesinde kendisinin 30 yaşını doldurmuş, Devlet-i Aliyye tebaasından, erbâb-ı namus bir kişi olduğu tespit edilerek⁸⁹ bahis konusu gazeteyi mevcut matbaalardan birinde ücretle tab ettirmek suretiyle ve usulen kendisinden bir beyanname ile kefalet senedi alınarak ruhsat verilmesi uygun görülmüştür⁹⁰.

Sonuç

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kastamonu vilayeti başta olmak üzere ülkenin çeşitli bölgelerinde bir salgın hastalık olarak görülmeye başlayan frengi, yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti için önemli bir sorun haline dönüşmüş, alınan tedbirlere rağmen XX. yüzyılda da etkisini devam ettirmiştir. Bu çerçevede alınan tedbirlerden birisi, hastalığın etkili olduğu yerlerde, bilhassa hastane bulunmayan kasaba ve köylerde, bizzat dolaşarak hem hastalığın seyrini tespit etmek hem de hastaları muayene ve tedavi etmek için seyyar sıhhiye heyetlerinin tesis edilmesi olmuştur.

93 Harbi'nden itibaren çeşitli tarihlerde yayınlanan talimatname ve nizamnameler ile görev ve sorumlulukları belirlenen, bir seyyar sıhhiye müfettişine bağlı olarak sancaklara göre taksim edilmiş sıhhiye kollarından ve seyyar tabipten oluşan seyyar sıhhiye heyetleri frengi ile mücadelede son derecede önemli bir rol oynamışlardır. Bilhassa, heyetin belkemiğini oluşturan seyyar tabipler, hastaların bizzat ayağına giderek, ücretsiz ilaç vermek ve tedavi etmek suretiyle pek çok bölgede hastalığın daha fazla yayılmamasına önemli katkı sağlamışlardır.

XX. yüzyıl başlarında frengi ile mücadele kapsamında ülkenin çeşitli bölgelerinde hizmet ederek, bu bağlamda kazandığı bilgi ve tecrübelerine istinaden Hüdavendigâr vilayeti seyyar frengi tabipliğine getirilen Nuri Ömer Efendi, bu dönemde görev yapan seyyar tabiplerin durumunu yansıtan tipik bir örnektir. 1861 yılında Kastamonu vilayetinin Taşköprü kasabasında doğmuş olan Nuri Ömer Efendi, 1890'da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den mezun olarak, İstanbul'da ve memleketi Kastamonu vilayetinin muhtelif yerlerinde uzun süre belediye tabipliği yapmış, 1902 yılının başlarında da Hüdavendigâr vilayeti seyyar frengi tabibi olarak hastalığın yaygın olduğu İnegöl kazası Domaniç nahiyesine gelerek çalışmalarına başlamıştır.

Yaklaşık 7,5 yıl kadar Hüdavendigâr vilayeti seyyar frengi tabibi olarak bölgede görev yapan Nuri Ömer Efendi, bu zaman zarfında Domaniç nahiyesi başta olmak üzere, Bilecik, Kütahya ve Karahisar-ı Sahib sancaklarının kaza, nahiy ve köylerinde de hizmette bulunmuştur. Bölgede hastalığın sirayet ettiği nahiy ve köyleri tek tek dolaşarak hastaları muayene etmiş, onlara ücretsiz ilaç dağıtmıştır. İnegöl kazası ileri gelenlerinden bazılarının karşı çıkmasına rağmen hazırladığı raporla bölgede bir frengi hastanesinin inşasına ön ayak olmuş, hastanenin daimi masafalarının karşılanması hususunda bölge halkına rağmen bizzat çaba ve gayret sarfetmiştir. Bütün bu gayret ve özverili çalışmalarına rağmen

88 BOA, ZB, D:25, G:14, İf:2, 21 Ağustos 1324 (3 Eylül 1908).

89 A.g.b.

90 BOA, ZB, D:326, G:11, 23 Ağustos 1324 (5 Eylül 1908).

Gazi

Akademik
Bakış

65

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Maaşının, harcırahının ve halka dağıtacağı ilacın parasının düzenli bir şekilde ödenmemesi kendisinin, ailesinin ve hastalarının mağduriyetine sebep olmuştur. Görev süresince sadece frengi ile değil aynı zamanda bölgede eşraftan bazı çevrelerin iftira ve ithamlarına karşı da mücadele etmek durumunda kalmıştır. Yapılan şikayetler ve haksız ithamlar neticesinde görevden alınan Nuri Ömer Efendi, daha sonra Hıfzıssıhha-i Umumiye Müfettişliği görevine getirilmiştir. En son Yemen’de ortaya çıkan kolera salgını ile mücadele kapsamında Hudeyde’ye gönderilen sıhhiye heyetine başkanlık göreviyle bölgeye gitmiş, orada vefat etmiştir. 21 yıllık memuriyeti boyunca yapmış olduğu faydalı hizmetlerinden dolayı görev terfii ve nişanlarla taltif edilmiş olan Nuri Ömer Efendi, bilgi ve tecrübelerine dayanarak, hastalığa karşı alınması gereken tedbirler ve tedavi usulleri hakkında kaleme aldığı layihalar ve risalesi ile de frengi mücadelesine katkıda bulunmuştur.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO):

BEO, D:1848, G:138547; BEO, D:220, G:16460; BEO, D:233, G:17404; BEO, D:3942, G:295640; BEO, D:3948, G:296028; BEO, D:3956, G:296658.

BOA, Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD):

DH.İD, D:50, G:33.

BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT):

DH.MKT, D:1245, G:17; DH.MKT, D:1291, G:35; DH.MKT, D:2042, G:114; DH.MKT, D:243, G:57; DH.MKT, D:249, G:29; DH.MKT, D:2495, G:105; DH.MKT, D:2523, G:39; DH.MKT, D:2563, G:75; DH.MKT, D:2568, G:82; DH.MKT, D:2591, G:86; DH.MKT, D:2592, G:77; DH.MKT, D:2598, G:104; DH.MKT, D:265, G:72; DH.MKT, D:2754, G:65; DH.MKT, D:2787, G:84; DH.MKT, D:2813, G:50; DH.MKT, D:477, G:17; DH.MKT, D:503, G:18; DH.MKT, D:523, G:42; DH.MKT, D:527, G:83; DH.MKT, D:549, G:54; DH.MKT, D:554, G:43; DH.MKT, D:604, G:15; DH.MKT, D:614, G:79; DH.MKT, D:718, G:13; DH.MKT, D:75, G:43; DH.MKT, D:823, D:59; DH.MKT, D:86, G:30; DH.MKT, D:871, G:75; DH.MKT, D:982, G:40.

BOA, Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH.SAİD.d):

DH.SAİD.d, D:177, G:55.

BOA, İrade Dahiliye (İ.DH):

İ.DH, D:1390, G:43; İ.DH, D:1393, G:28.

BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF.MKT):

MF.MKT, D:897, G:16; MF.MKT, D:933, G:46; MF.MKT, D:959, G:47.

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK.KOM):

Y.PRK.KOM, D:16, G:27.

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y.PRK.SGE): Y.PRK.SGE, D:9, G:49.

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM):

Y.PRK.UM, D:68, G:62.

BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB):

ZB, D:25, G:14; ZB, D:326, G:11.

Araştırmalar

ARPACI, Murat, “Hastalık, Ulus ve Felaket: Türkiye’de Frengi İle Mücadele (1920-1950)”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 130, 2014, s. 59-86.

Görsel

Akademik
Bakış

66

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

- BOZKURT, Celil, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Atranos'ta Frengi ve Frengiyle Mücadele", *Türk Dünyası Araştırmaları*, CXXVI/248, Eylül-Ekim 2020, s. 65-76.
- BULLUT, Fatma, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras: Frengi", *Tarih Okulu*, Sayı: 3, İlkbahar 2009, s. 109-123.
- ÇAVDAR, Necati - Erol Karcı, "XIX. Yüzyıl Sonları – XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler", *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, XI/2, Kış 2016, s. 157-175.
- DEMİRYÜREK, Halim, "II. Meşrutiyet Döneminde Bilecik", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2011 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- GÜZEL MUMYAKMAZ, Hatice, "İlet-i Müthişe: 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'de Frengi İle Mücadele", *Akademik Hassasiyetler*, VII/13, 2020, s. 119-148.
- HOT, İnci, "Sihhiye Mecmuası'na Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996)", İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2001 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- HOT, İnci, "Ülkemizde Frengi Hastalığı İle Mücadele", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi Dergisi*, XII/1, 2004, s. 36-43.
- KARAYAMAN, Mehmet, *20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmir 2008.
- ÖZEKMEKÇİ, M. İnanç, "Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamit Döneminde Frengi İle Mücadele", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, 2012/1, s. 83-101.
- ÖZLÜ, Zeynel - Mustafa Murat Çay, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklarla Mücadele ve Frengi Hastalığı", *Koronavirüs Pandemisi ve Geçmişten Günümüze Salgın Hastalıklar*, (Ed. Mehmet Ali Yıldırım), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yay., Kilis 2020, s. 168-197.
- ŞENEL, Şennur, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII/1, Mart 2015, s. 256-274.
- TEMEL, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele", *Türkler*, C. 14, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s. 169-172.
- TOPRAK, Zafer, "İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933", *Tarih ve Toplum Dergisi*, VII/39, Mart 1987, s. 31-40.
- YILDIRIM, Nuran, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1320-1338.

Extended Abstract

Starting from the second half of the 19th century, syphilis, which has regarded to be noticed as an epidemic in diverse parts of the country, became a crucial challenge for the Ottoman Empire since the end of the century. Despite the measures taken, syphilis went on to be effective in the 20th century.

For preventing the disease, numerous precautions were tired to be taken with instructions and regulations published in different dates since the 93 War when the disease started to increase again. One of the precautions taken within the scope of these regulations was the establishment of traveling medical committees for the places where there was no hospital and for the ones who were far away and could not go to a hospital. In the field, the traveling physicians were the most active staff of the committee consisting of medical departments and traveling physicians that were divided as affiliated to an traveling medical inspector and according to the sanjaks. Their major duty was to detect patients

Gazi

Akademik
Bakış

67

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

and to treat them with the medicine provided by the state by visiting the villages and towns where there was no hospital and following the course of the disease.

It was Nuri Ömer Efendi who was one of the traveling physicians operating in various regions of the country in the fight against syphilis in the early 20th century. Born in 1861 in Taşköprü town of Kastamonu province, Nuri Ömer Efendi completed his medical education in Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye on 20 March 1890 and served as a municipal doctor in Istanbul, Safranbolu, Taşköprü, Çankırı and Bolu. He was employed as the chief inspector at Dersaadet Dersaadet Hıfzıssıhha-i Umumiye and as a medical inspector under the presidency of the chief chemist Bonkofski Pasha. Appointed as a traveling syphilis physician to the province of Hüdavendigar in early 1902, Nuri Ömer Efendi came to the district of Domaniç in İnegöl, where the disease was common and started his work.

Functioned as a traveling syphilis physician in the province of Hüdavendigar for about 7.5 years, Nuri Ömer Efendi served in Domaniç being in the first place, and in the towns, townships, and villages of the districts of Bilecik, Kütahya and Karahisar-ı Sahib. Nuri Ömer Efendi traveled around the towns and villages one after another where the disease spread in the region, examined the patients, and distributed them free medicine. Nevertheless, the opposition of some of the notable folks of İnegöl, he took the lead in the construction of a syphilis hospital in the region with the report he prepared, and despite the people of the region, he personally made endeavor and efforts to meet the permanent expenses of the hospital. Despite all this exertion and devoted efforts, he has faced many issues. The physician himself, his family and his patients suffered a lot because his salary, travel expenses, and the cost of the medicine to be distributed to the public were not paid regularly. During his service, he had to battle not only with syphilis but also against the defamation and accusations of the region's notable public.

Dismissed from his post as a result of the objections and unjust accusations, Nuri Ömer Efendi was later appointed as the inspector of Hıfzıssıhha-i Umumiye. Nuri Ömer Efendi went to Hudeyde as the head of the medical committee due to the most recent cholera epidemic in Yemen and died there.

Nuri Ömer Efendi was awarded a rank promotion and medallions in return for his handy services in combating syphilis during almost his 21-year service.

In addition to his services as a physician, Nuri Ömer Efendi also struggled to notify the authorities and the public about the actions to be taken against the disease and the treatment procedures with his report and brochure based on the knowledge and experience gained in the fight against syphilis.

Görsel

Akademik

Bakış

68

Cilt 15

Sayı 29

Kış 2021